

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12 : 342.727

ІНФОРМАЦІЙНА СВОБОДА ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ В КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗМІСТУ

Андрій Радченко

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
вул. Городоцька, 26, Львів, Україна, 79008,
e-mail: andrii_radchenko@ukr.net
ORCID ID: 0009-0007-7300-7472*

Визначено зміст інформаційної свободи людини як комплексної і синтетичної категорії у концепції інформаційних прав людини, що відповідно відображає антропосоціальне призначення цієї свободи.

На підставі аналізу новітніх українських загальнотеоретичних розвідок вивчено особливості встановлення системних зв'язків між загальною теорією прав людини й теоріями інформаційного права й інформаційних відносин як філософсько-світоглядної проблеми. Зауважено, що ключовим у визначенні певних можливостей «природними» можна розглядати не так їхню божественну природу, як необхідний зв'язок між ними та збереженням і розвитком людини й суспільства за певних історичних умов. З огляду на те, що і мораль («природне право»), і юридичне право (позитивне) спрямовані на охорону свободи вираження поглядів, попри їхню сутність і незважаючи на переконаність людини в достовірності фактів, про які вона повідомляє. Доведено, що звужувати сутність поняття «погляди» лише припущеннями не обґрунтовано. Наголошено на важливості розрізнення інформації як фактологічних тверджень, з одного боку, та поглядів і переконань як особливої інформації – з іншого. Сформульовано дефініцію поняття «інформаційна свобода», змістом якої є невід'ємні буттєві можливості вільно збирати, зберігати, використовувати, передавати, поширювати інформацію, вільно виражати своє сприйняття й розуміння фактів і ставлення до них.

Наведено позиції Конституційного Суду України та провідних вітчизняних учених, висвітлено положення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, актів ЮНЕСКО. На цій основі зроблено висновок, що у визначенні поняття «свобода вираження поглядів» варто зважати на фактологічну та аксіологічну складові інформації. Підкреслено, що в інформаційному дискурсі така свобода містить компоненту інформаційної свободи, а її сутність нині достеменно висвітлюється у міжнародних документах і національному законодавстві.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційні права, інформаційна свобода, факти, оцінки, свобода вираження поглядів.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.80.003>

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія РФ проти України загострила питання гарантування інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки й оборони України. Реалізація цього актуального завдання можлива за умови використання у нормотворчості інформаційної сфери досягнень науки інформаційного права [1, с. 30–41]. В Україні активно розвивається наукова

діяльність у цій галузі: видаються монографії та захищаються дисертації, проводяться численні дослідження.

Водночас, характеризуючи сучасний стан науки інформаційного права, дослідники (І. В. Арістова) зазначають, що вона майже не має у своєму арсеналі фундаментальних теоретичних досліджень, які були би визнані всією науковою юридичною спільнотою. Тому наголошується, що становлення цього наукового напрямку потребує розробки якісних пізнавальних моделей [2, с. 246, 248]. Різні види інформаційних відносин вимагають неоднакових підходів до їх правового регулювання, водночас регулювання всіх видів інформаційних відносин має спиратися на єдині концептуально-методологічні засади. З огляду на це, актуалізується питання встановлення системних зв'язків між загальною теорією прав людини й теоріями інформаційного права та інформаційних відносин як галузевими теоріями. Це питання, по суті, постає як проблема філософсько-світоглядного рівня: її основою є визначення сутнісного змісту інформаційної свободи людини, який би охоплював і належно й повно відображав усі змістовні вияви цієї свободи, а не її окремі аспекти.

Відповідно до юридичних позицій Конституційного Суду України, у традиційному розумінні діяльності визначальними поняттями змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку [3]. Сутнісний зміст (чи то «сутність змісту») права людини не може бути порушено або знівельовано [4; 5].

Наведені юридичні позиції мають *методологічне* значення, зокрема для змістової характеристики інформаційних прав і свобод людини як засобів задоволення її потреб в інформаційній сфері [6].

З огляду на зазначене, метою статті обрано визначення змісту інформаційної свободи людини як комплексної й синтетичної категорії у концепції інформаційних прав людини, що слушно відображає антропосоціальне призначення цієї свободи.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання правового регулювання інформаційних відносин досліджували українські науковці: І. В. Арістова, О. М. Балинська, В. М. Брижко, Л. В. Борисова, Б. М. Гоголь, Р. О. Куйбіда, Н. В. Кушакова-Костицька, М. В. Рудик, О. О. Тихомиров, Т. В. Чубарук, Т. І. Шинкар, Л. В. Ярмол та інші. Їхні праці переважно стосувалися різних галузевих аспектів правового регулювання цих відносин.

Прикметною особливістю майже всіх правознавчих розвідок, яка значною мірою відображає специфіку законодавчого терміновживання, є своєрідний паралелізм у розгляді таких класичних прав і свобод людини «першого покоління», як свобода вираження поглядів, свобода думки і переконань, свобода світогляду і віросповідання, з одного боку, та інформаційних свобод («свободи інформації») – з іншого.

В деяких публікаціях, зокрема монографіях, дослідники аналізували також теоретико-правові та філософсько-правові проблеми регулювання інформаційних відносин.

Серед розвідок, оприлюднених в Україні за останнє десятиріччя, які присвячені складним міждисциплінарним теоретико-правовим питанням, на межі загальної теорії прав людини й теорії інформаційного права, заслуговує на особливу увагу ґрунтовне монографічне дослідження представниці Львівської школи теорії прав людини Л. Ярмол [7]. У цій роботі наведено комплексну загальнотеоретичну характеристику свободи вираження поглядів та проблем юридичного забезпечення її реалізації в Україні, предметом дослідження обрано свободу вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні в загальнотеоретичному вимірі.

Ретельно й детально опрацювавши джерельну базу обраної проблематики, авторка монографії доходить низки висновків, зокрема вказує, що теоретико-правове дослідження свободи вираження поглядів та юридичного забезпечення її

реалізації в Україні має комплексний, міждисциплінарний, системний характер, оскільки воно взаємопов'язане з галузевими юридичними науками, міжнародним правом, а також із філософією, логікою, лінгвістикою, психологією, культурологією, релігієзнавством тощо¹.

Отож Л. Ярмол пропонує власну дефініцію поняття поглядів людини як «судження людини, в яких виражається її ставлення ймовірнісного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, подій, фактів, процесів дійсності або дається їх оцінка»².

Індивідуальні погляди диференційовано на окремі підвиди. Серед них, у контексті нашого дослідження, становлять інтерес ті класифікації, які стосуються питань гносеології й аксіології інформаційного права. Так, до підвидів поглядів науковиця відносить:

а) істинні та хибні – залежно від того, наскільки правильно вони відображають об'єктивну дійсність;

б) погляди, які виникли з буденної практики (сформувалися на рівні психології), та ті, що сформувалися на рівні ідеології (теоретично осмислені, логічно систематизовані) – залежно від рівня відображення явищ;

в) філософські, політичні, правові, моральні тощо – залежно від форм свідомості³.

Дослідниця висуває, що «погляди людини та інші складові її свідомості – думки, переконання, уявлення, віра тощо – взаємодіють між собою, впливають одні на одних, залишаючись при цьому окремими феноменами». Вона обґрунтовує таке співвідношення поглядів із зазначеними феноменами свідомості: «1) поняття світогляду є ширшим від поняття поглядів; погляди є центральним, але не єдиним елементом світогляду; 2) думка – явище ширше, ніж погляди. Думка як основна одиниця мислення охоплює такі його форми (види): судження, поняття, умовивід. Погляди людини як судження є різновидом думки; 3) переконання людини мають об'єктивну сторону (знання, погляди, уявлення, ідеї тощо) та суб'єктивну (тверда впевненість щодо них). Переконання людини є ширшим явищем, ніж її погляди; 4) уявлення людини (образи пам'яті, образи уяви) як один із обов'язкових складників її свідомості є серед тих «матеріалів», за допомогою яких людина формує свої погляди; 5) віра людини, на відміну від поглядів, є більш комплексним утворенням у її свідомості. Віра впливає на формування поглядів людини, її переконань, думок, світогляду, вона лежить в основі життєдіяльності людини, є неодмінною передумовою особистісного її самовизначення»⁴.

На цій основі Л. Ярмол формулює авторське визначення поняття свободи вираження поглядів як природного права людини. На її думку, така свобода – це «можливість людини виражати внутрішньо та назовні в будь-якій формі ставлення ймовірнісного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, процесів, подій, фактів дійсності або давати їх оцінку»⁵. Свободу вираження поглядів людини автор класифікує на свободу вираження поглядів-припущень та свободу вираження поглядів-оцінок»⁶.

¹ Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження): монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. С. 372.

² Там само. С. 372.

³ Там само. С. 373.

⁴ Там само. С. 374–375.

⁵ Там само. С. 375.

⁶ Там само. С. 372.

З позицій дихотомічного протиставлення природного та позитивного права авторка визначає поняття свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права – це «можливість людини вільно виражати погляди, збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та ідеї усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір»¹.

Виклад основного матеріалу. Характер поняттєвих розрізень, запропонованих львівською дослідницею, обумовлений специфікою законодавчого терміновжитку та етимологією використовуваних понять.

Виокремлюючи ці обставини, зауважимо, що низка ознак дефінійованої Л. Ярмол свободи, об'єднаних у визначенні свободи вираження поглядів, однак, викликає низку запитань. Найперше – не зрозуміло, яким чином може відбуватися «внутрішнє вираження» людиною її ставлення до «явищ, процесів, подій, фактів дійсності». Адже саме поняття «вираження» (стосовно поглядів) передбачає не внутрішній процес, обмежений самою лише сферою психіки, свідомості індивіда, а, власне кажучи, прояв «поглядів» назовні. По-друге, словосполучка «давати оцінку» не надає змоги розрізнити процеси, що відбуваються у людській свідомості, та вираження оцінки назовні. По-третє, необґрунтованим видається обмеження свободи вираження поглядів як природного права людини можливостями виражати «ставлення ймовірнісного характеру»². У монографії таке обмеження обґрунтовується через відмінність поняття «погляди» від поняття «знання»: «Точне знання формується з необхідних посилань, а погляд має ймовірнісний характер»³. Однак завдяки спробі такого розрізнення, зміст поняття «знання» звужено до «точного знання», а зміст поняття «погляди», своєю чергою, звужено до самих лише «припущень»: «погляди-припущення – це фактично інформативні погляди, які вказують на теперішнє, минуле чи майбутнє становище справ у світі, дають їх опис тощо, але мають при цьому ймовірнісний характер»⁴; «погляд є не будь-яким фактом, а лише таким, що має ймовірнісний характер (погляди-припущення)»⁵.

Отож Л. Ярмол погоджується із здійсненим М. Дмитровською розмежуванням «поглядів-припущень» («поглядів-вважань») про факти і «поглядів-оцінок»⁶. «Інформаційні погляди» зводяться до поглядів-припущень⁷. Отже, за Л. Ярмол, зміст свободи вираження поглядів як природного права людини обмежено самою лише свободою висловлювати припущення.

Однак імовірність, поряд із можливістю, необхідністю та обов'язковістю, є однією із модальностей висловлювань. Модальність у лінгвістиці – це запозичена з формальної логіки семантична категорія, що виражає ставлення того, хто говорить, до змісту його висловлювання, цільову установку мови, відношення змісту висловлювання до дійсності [8].

Обмеження обсягу поняття свободи вираження поглядів можливостями виражати ставлення лише ймовірнісного характеру не дає змоги вважати природними можливостями висловлювати погляди про необхідність, обов'язковість чи вчинення певних дій або ж неминучість настання деякої події.

¹ Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження) : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 381.

² Там само. С. 132, 134, 241–242, 372.

³ Там само. С. 53, 59, 100.

⁴ Там само. С. 56–57.

⁵ Там само. С. 222.

⁶ Там само. С. 56–57.

⁷ Там само. С. 133, 373.

Відповідно до такої позиції, свобода висловлювати погляди, які виражають уже інше, аніж припущення, ставлення до висловленого, вже не охоплюється свободою людини виражати свої погляди. За наведеною логікою, самостійними правами в системі прав людини слід визнавати свободу виражати власну переконаність (переконання) в чомусь, зокрема в (не)існуванні певних фактів, та свободу виражати власні уявлення про моральну чи іншу необхідність / обов'язковість певної поведінки.

Однак, якщо виокремлення свободи релігійних чи інших світоглядних переконань у самостійне право людини ще може знайти певне історико-правове виправдання, а погляди про моральну обов'язковість певної поведінки охоплюються поняттям «оцінка», включеним дослідницею до обсягу поняття свободи вираження поглядів, то, натомість, уже доволі складно пояснити виокремлення свободи вираження людиною власної переконаності в існуванні певних фактів самостійного права людини.

Сама ж Л. Ярмол розглядає природне право як сукупність природних прав людини й інших суб'єктів, які, на її думку, «сьогодні проявляються в різних джерелах, а саме в: 1) біологічному (природа людини); 2) соціальних (сформованих об'єднаннями людей); 3) релігійних; 4) юридичних (джерелах права), створених державою; 5) міжнародно-правових (насамперед, всесвітньої міжнародної організації – ООН) [9, с. 57]». На переконання вченої, основним «первинним джерелом природного права (природних прав) є Бог як ідеальне джерело»¹. Отже, дослідниця обстоює божественне походження природних прав людини, включно, вочевидь, зі свободою вираження поглядів.

Зазначимо, однак, що у параграфі монографії, де міститься огляд позицій з проблематики природного права, знайшла відображення соціологічно орієнтована дефініція, належна українському досліднику С. Рабіновичу, – як «закономірностей владного регулювання та саморегулювання людської поведінки, які у конкретно-історичних умовах забезпечують збереження і розвиток людини та суспільства» [10, с. 354–355]». Відтак, керуючись цим визначенням, яке перегукується з розумінням соціально-природного права, запропонованим П. М. Рабіновичем [11, с. 17, 71]», ключовим моментом у віднесенні тих чи інших можливостей до «природних» можемо вважати не стільки їхнє божественне походження, скільки необхідний зв'язок між ними та забезпеченням збереження і розвитку людини та суспільства в конкретно-історичних умовах.

З огляду на це, виокремлення свободи виражати припущення в самостійне й самодостатнє природне право людини, яке отримує захист на національному й міжнародному рівнях, ймовірно, могло б отримати певне пояснення у релігійно-правовій парадигмі, тільки якщо припустити, що власне «юснатуралістична» (релігійно-нормативна та/або морально-нормативна) значущість, цінність вказаної можливості якимось чином відрізнялася би від морально-нормативної значущості свободи висловлювати припущення про факти.

За такої умови можливість стверджувати, що «зараз йде дощ» мала б інше, цілком самостійне морально-релігійне («природно-правове») значення, аніж її можливість стверджувати що «можливо, зараз йде дощ». Проте штучність проілюстрованого розмежування видається доволі очевидною. «Природність» же обох можливостей настільки ж реальна, наскільки й морально виправданими є обов'язки і

¹ Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження) : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 99.

публічної влади, і приватних осіб із дотримання кожної з них: і свободи висловлювати ймовірнісні твердження, і свободи виражати переконаність у певних фактах.

Відтак буквальне (або ж навіть обмежувальне) тлумачення терміна «погляди» навряд чи можна визнати таким, що узгоджується із природно-правовою парадигмою в правознавстві. Адже специфікою останньої є не текстуальний формалізм, а, навпаки, змістовно орієнтоване, антропологічне, а тому передовсім розширювальне розуміння термінологічних позначень прав людини, вжитих у національних конституціях та міжнародно-правових актах.

Оскільки ж і мораль («природне право»), і юридичне («позитивне») право охороняють свободу поширювати погляди незалежно від їх змісту і незалежно від ступеня переконаності людини в достовірності фактів, про які вона повідомляє, обмежувати зміст поняття «погляд» самими лише припущеннями є недостатньо обґрунтовано.

Викликає зауваження й уже згадана дефініція свободи вираження як суб'єктивного юридичного права. Адже можливості «збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати» інформацію не можна визнати складовою свободи «вираження поглядів». Остання, відтак, на державно-юридичному рівні чомусь виявляється значно ширша за своїм логічним обсягом, аніж це дозволяє усталений зміст понять «виражати» й «вираження».

З огляду на це, в антропосоціальної філософсько-правовій парадигмі «свобода вираження поглядів» має бути трактована як можливість людини поширювати свої погляди, вільно виражаючи власне розуміння будь-яких фактів та своє ставлення до них.

Як видається, істотною складовою проблем у визначенні співвідношення між «інформаційними правами», з одного боку, і «свободами виражати погляди й переконання» – з іншого, є відмінність епістемологічних парадигм, у межах яких сформульовано ці поняття (Ф. Махлуп, Д. Белл). На відміну від ціннісно навантаженого словосполучення «свобода вираження поглядів» (freedom of expression), який є вислідом культурного проєкту європейської Просвіти, «передання інформації» є ціннісно нейтральним виразом, пов'язаним із концепцією інформаційного суспільства [12].

У цьому контексті, відповідно до семіотико-правової теорії О. Балинської, людина як соціальний суб'єкт, передаючи інформацію, демонструє своє ставлення до соціально-нормативного простору, в якому вона знаходиться, до суспільно-правових й морально-правових ситуацій, і коригує свою правову поведінку, формує своє правове оточення, демонструє свій правовий світогляд, намагається утвердити свої правові цінності, свою правову свободу, довести доцільність своїх правових інтенцій, продемонструвати їх правовому оточенню та вплинути на кореляцію правової поведінки інших суб'єктів, з якими перебуває у правових взаємовідносинах [13, с. 250].

І хоча не можна визнати безпідставними спроби дуалістичного розрізнення інформації як фактологічних тверджень, з одного боку, та поглядів і переконань як інформації особливого, ціннісно-оцінювального виду – іншого, однак сучасні потреби термінологічного юридичного регулювання схиляють до необхідності уніфікувати поняттєво-термінологічний апарат інформаційного права.

У розглядуваному контексті прикметно, що в підрозділі 2.2 монографії Л. Ярмол, присвяченому співвідношенню свободи вираження поглядів з іншими суміжними природними правами, на жаль, немає рубрики, присвяченої співвідношенню свободи вираження поглядів з поняттям «інформаційні права». Водночас у

роботі вказано, що в «Конституції України наголошено на письмовій формі здійснення низки інформаційних прав (ч. 2 ст. 34)»¹; згадується «механізм спростування державою неправдивих, перекручених інформаційних повідомлень»²; «інформаційні права» віднесено до «окремих елементів» свободи вираження поглядів³.

Про поняття інформаційних прав ідеться у підрозділі 5.1 «Поняття та структура суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів» дослідження Л. Ярмол, де згаданому поняттю відведено лише дві сторінки. На основі порівняння висловлюваних у спеціальній літературі позицій зазначено, що «названі дослідники не оцінюють право на інформацію як складову свободи вираження поглядів – вони трактують його як окреме самостійне право». На думку ж Л. Ярмол, «можливості людини отримувати, шукати, зберігати, фіксувати тощо інформацію – це окремі інформаційні права, які становлять основу її свободи формування та вираження поглядів»⁴. Дослідниця висновує, що «поняття інформації ширше, ніж поняття поглядів. Інформація може акумулювати в собі знання. Погляди ж людини – це судження людини, в яких проявляється її ставлення ймовірного характеру до теперішніх, минулих, майбутніх будь-яких явищ, подій, фактів, процесів дійсності або дається їх оцінка. Відображення інформаційних прав у структурі свободи вираження поглядів і як природного права, і як суб'єктивного юридичного права свідчить про те, що ця свобода трактується доволі широко»⁵.

Водночас у монографії зауважено, що «інформаційне позитивне право є важливим інструментом і гарантією реалізації свободи вираження поглядів і потребує окремого дослідження»⁶.

Отож, визнаючи важливість виконаної авторкою систематизаційної роботи, можна констатувати також і певні суперечності у визначенні нею взаємозв'язків між «інформаційними правами» та свободою вираження поглядів. Об'єкт інформаційного права – «погляди», з одного боку, визнається у монографії вужчим, аніж поняття «інформація». З іншого –, «інформаційними правами» визнано складові свободи вираження поглядів.

Для уточнення позиції з цього питання додатково звернемося до міжнародного права.

У деяких міжнародних актах через свободу пошуку, одержання і поширення інформації розкрито зміст свободи вираження поглядів. Так, згідно з преамбулою Резолюції 59 (I) (1946 р.): 1) свобода інформації – це критерій усіх видів свободи; 2) під свободою інформації розуміється право повсюдно й безперешкодно збирати, передавати та публікувати інформаційні відомості. Це означає, що вона є основною передумовою для будь-якої серйозної спроби сприяти досягненню миру і світового прогресу; 3) свобода інформації ґрунтується на важливому принципі об'єктивності встановлення фактів та поширенні інформації без завдання шкоди іншим суб'єктам [14].

Існує низка документів, де свобода вираження та свобода інформації (інформаційна свобода) згадуються як однорідні поняття. Так, у Декларації про основні принципи, які стосуються внеску ЗМІ в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини, в боротьбу проти расизму, апартеїду та

¹ Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження) : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. С. 163.

² Там само. С. 187.

³ Там само. С. 211.

⁴ Там само. С. 241.

⁵ Там само. С. 241–242.

⁶ Там само. С. 241.

спонування до війни (1978 р.), мовиться про «реалізацію свободи вираження думки, поглядів і інформації» (ч. 1 ст. II) [15]. У Софійській декларації (1997 р.) йдеться про «свободу вираження поглядів й інформації» [16]. Про «свободу вираження думки, поглядів, інформації» зазначено також в одному з важливих документів ЮНЕСКО – Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р. [17]. В Резолюції 70/93 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 2015 р. підкреслено, що всі країни, організації системи ООН повинні підтвердити свою прихильність «принципам свободи друку і свободи інформації [18]».

Водночас у згаданих документах зазначено, що «свобода переконань і їх вільне виявлення, проголошене в ст. 19 Загальної декларації прав людини, становлять основу інформаційного суспільства [19, п. 4]».

Відтак, на основі викладеного можна дійти висновку, що, попри особливості терміновживання в окремих міжнародно-правових актах і політичних документах, поняття свободи інформації є ширшим, аніж поняття свободи вираження поглядів. Аргументом на користь цього є те, що поняття «інформації» охоплює будь-які види відомостей: і тверджень про факти, і оцінювальних суджень, а терміносполука «свобода вираження поглядів» є даниною термінологічній традиції. У тих же випадках, коли міжнародні документи згадують погляди та інформацію як однопорядкові явища, під інформацією слід розуміти твердження про факти, а під поглядами – оцінювальні судження.

На наше переконання, формулюючи визначення поняття свободи вираження поглядів, доцільно виходити з того, що і фактологічні, і аксіологічні елементи поглядів є інформацією. Це підтверджує, зокрема, ст. 1 Закону України «Про інформацію» [20, ст. 1], згідно з якою інформацією є «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді».

Вітчизняний дослідник В. Політанський вказує, що для визначення інформації застосовують два основні підходи: атрибутивний і функціональний. Атрибутивний підхід трактує інформацію як об'єктивну характеристику всіх матеріальних об'єктів, тоді як функціональний стверджує, що інформація є умовою й результатом активної діяльності та можлива лише на соціальному рівні. Крім того, інформація розглядається як усі відомості, знання, повідомлення, що допомагають у вирішенні того чи іншого завдання. Ним запропоновано визначення поняття інформаційного суспільства як «теоретично удосконаленої моделі постіндустріального суспільства та цілісно нового етапу соціотехнологічної еволюції суспільства, зокрема історичного етапу можливого еволюційного прогресу цивілізації, який формується під впливом довгострокових тенденцій попереднього соціально-економічного розвитку й передбачає збільшення значущості продукування інформації та знань, а також створення і використання інформаційних ресурсів у всіх системах життєдіяльності суспільства за сприяння розвитку інформаційно-комунікаційних технологій» [21, с. 79].

В інформаційній парадигмі важливо, що така свобода, своєю чергою, є складовою інформаційної свободи, зміст якої нині детально розкрито в міжнародних документах і національних законодавствах. Зокрема, у Конституції України йдеться про можливість вільно збирати, зберігати, використовувати, поширювати інформацію (ч. 2 ст. 34) [22].

З огляду на викладене є підстави найповнішим вважати пропонуване нами визначення, за яким зміст інформаційної свободи людини становлять її невід'ємні, буттєві можливості *вільно збирати, зберігати, використовувати й передавати та поширювати інформацію, вільно виражати своє сприйняття й розуміння будь-яких фактів та своє ставлення до них*.

Відтак видаються безпідставними спроби розрізнення інформації як фактологічних тверджень, з одного боку, та поглядів і переконань, як інформації особливого, ціннісно-оцінювального виду – з іншого.

Отже, можна сформулювати такі **висновки**:

Сучасні потреби термінологічного юридичного регулювання схиляють до необхідності уніфікувати поняттєво-термінологічний апарат інформаційного права. При цьому базовим для системи всіх інформаційних прав людини доцільно вважати поняття інформаційної свободи, сформоване в парадигмі інформаційного суспільства. Зміст інформаційної свободи людини становлять її невід’ємні, буттєві можливості вільно збирати, зберігати, використовувати й передавати та поширювати інформацію, вільно виражати своє сприйняття та розуміння будь-яких фактів та своє ставлення до них.

Свобода вираження поглядів, своєю чергою, є складовою інформаційної свободи. Змістом свободи вираження поглядів вважається можливість людини поширювати свої погляди, вільно виражаючи власне розуміння будь-яких фактів і своє ставлення до них.

Напрямами подальших досліджень визначаються завданнями операціоналізувати, гармонізувати й термінологічно уніфікувати понятійний апарат інформаційних прав людини, включивши до нього зміст класичних прав і свобод «першого покоління» в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Яременко О. І. Сучасне праворозуміння відносин в інформаційній сфері та методологія їх систематизації. *Інформація і право*. 2017. № 3 (22). С. 30–41.
2. Арістова І. В. Становлення науки «інформаційне право»: питання методології (частина перша). *Публічне право*. 2016. № 2. С. 246, 248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_35.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками). *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). *Офіційний вісник України*. 2016. № 48. Ст. 1724.
5. Рішення Конституційного Суду України Другий сенат у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі). *Офіційний вісник України*. 2024 р. № 12. Ст. 795.
6. Рабінович П. М. Екзистенційні потреби людини – генератор її основоположних прав. *Публічне право*. 2018. № 2 (30). С. 161–165.
7. Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження) : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 464 с.
8. Модальність (мовознавство). URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%>.
9. Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів: природно-правова інтерпретація. *Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фах. вид.* 2017. № 6. С. 57. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/527259> (дата звернення: 11.12.2024).

10. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 576 с.
11. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 17, 71.
12. Susan Crawford. The origin and Development of a Concept: The Information Society. Bull. Med. Libr. Ass., 71(4), October 1983.
13. Балинська О. Семіотика права : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
14. Скликання міжнародної конференції з питання про свободу інформації : Резолюція 59 (I) Генеральної Асамблеї ООН (1946 р.) URL: [//www.daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/10/IMG/NR003310.pdf?OpenElement](http://www.daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/10/IMG/NR003310.pdf?OpenElement).
15. Декларація про основні принципи, які стосуються внеску ЗМІ в зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини, в боротьбу проти расизму, апартеїду і спонукання до війни (1978 р.) URL: http://www.un.org/rdocuments/decl_conv/declarations/st_hr1_141.shtml (дата звернення: 10.12.2024).
16. Софійська декларація: прийнята Європейським семінаром зі зміцнення незалежних і плюралістичних засобів інформації (особливо в країнах Центральної і Східної Європи) (1997 р.). URL: http://www.un.org/eu/documents/decl_conv/declarations/sofiadecl.shtml (дата звернення: 12.12.2024).
17. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження: міжнар. док. від 20.10.2005 / ЮНЕСКО. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55. Ст. 1897 (дата звернення: 12.12.2024).
18. Питання, які стосуються інформації. Інформація на службі людства : Резолюція 70/93 Генеральної Асамблеї ООН (09.12. 2015 р.) URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/417/35/PDF/N1541735> (дата звернення: 03.12.2024).
19. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті : Декларація принципів (ООН, 12.12.2003). URL: <https://old.apitu.org.ua/ws/isis/dp> (дата звернення: 14.12.2024).
20. Про інформацію : Закон України від 01.12.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
21. Політанський В. Поняття інформаційного суспільства: теоретико-правовий підхід. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 77–86. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-77-86.pdf.
22. Конституція України від 28 червня 1996 року р. (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80№Text>.

References

1. Jaremenko, O. I. (2017). Suchasne pravorozuminnja vidnosyn v informacijnij sferi ta metodologhija jikh systematyzaciji. *Informacija i pravo*, 3 (22), 30–41.
2. Aristova, I. V. (2016). Stanovlennja nauky «informacijne pravo»: pytannja metodologhiji (chastyna persha). *Publichne pravo*, 2, 246, 248. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_35.
3. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym podannjam 51 narodnogho deputata Ukrainy shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) polozhenj statti 92, punktu 6 rozdlu X «Perekhidni polozhennja» Zemelnogho kodeksu Ukrainy (sprava pro postijne korystuvannja zemelnymy diljankamy). *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2005, 39, St. 2490.
4. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym podannjam Upovnovazhenogho Verkhovnoji Rady Ukrainy z prav ljudyny shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) polozhennja tretjogho rechennja chastyny pershoji statti 13 Zakonu

- Ukrainy «Pro psykhiatrychnu dopomogu» (sprava pro sudovyj kontrolj za ghospitalizacijeju nedijezdatnykh osib do psykhiatrychnogho zakladu). *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2016, 48, St. 1724.
5. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy Drughyj senat u spravi za konstytucijnou skarghoju Luzhynecjkogho Anatolija Oleksandrovycha shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) okremykh prypysiv chastyny pershoji statti 111 Kryminalno-vykonavchogho kodeksu Ukrainy (shhodo osobystogho i simejnogho zhyttja osoby, zasudzhenoji do dovichnogho pozbavlennja voli). *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2024 r, 12, St. 795.
6. Rabinovych, P. M. (2018). Ekzystencijni potreby ljudyny – ghenerator jiji osnovopolozhnykh prav. *Publichne pravo*, 2 (30), 161–165.
7. Jarmol, L. V. (2018). *Svoboda vyrazhennja poghljadiv ta problemy jurydychnogho zabezpechennja jiji realizaciji v Ukraini (teoretyko-pravove doslidzhennja)* : monohrafija. Ljviv : Ligha-Pres.
8. *Modalnistj (movoznavstvo)*. Retrieved from <https://sloynyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%>.
9. Jarmol, L. V. (2017). *Svoboda vyrazhennja poghljadiv: pryrodno-pravova interpretacija. Porivnjaljno-analitychne pravo* : elektor. nauk. fakh., Vyd, 6, 57. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/527259> (data zvernennja: 11.12.2024).
10. Rabinovych, S. P. (2010). *Pryrodno-pravovi pidkhody v jurydychnomu rehuljuvanni* : monohrafija. Ljviv : Ljviv. derzh. un-t vnutr. sprav.
11. Rabinovych, P. M. (2021). *Osnovy teorii ta filosofiji prava*. Ljviv : LOBF «Medycyna i pravo», 17, 71.
12. Susan Crawford. *The origin and Development of a Concept: The Information Society*. *Bull. Med. Libr. Ass.*, 71(4), October 1983.
13. Balynsjka, O. (2013). *Semiotyka prava* : monohrafija. Ljviv : LvDUVS.
14. *Sklykannja mizhnarodnoji konferenciji z pytannja pro svobodu informaciji* : Rezolucija 59 (I) Gheneraljnoji Asambleji OON (1946 r.). Retrieved from <http://www.daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/10/IMG/NR003310.pdf?OpenElement> (data zvernennja: 18.11.2024).
15. *Deklaracija pro osnovni pryncypy, jaki stosujutsja vnesku ZMI v zmichennja myru i mizhnarodnogho vzajemorozuminnja, v rozvytok prav ljudyny, v borotjbu proty rasyzmu, apartejidu i sponukannja do vijny (1978 r.)*. Retrieved from http://www.un.org/-rdocuments/decl_conv/declarations/st_hr1_141.shtml (data zvernennja: 10.12.2024).
16. *Sofijsjka deklaracija: pryjnata Jevropejskym seminarom zi zmichennja nezalezhykh i pljuralistychnykh zasobiv informaciji (osoblyvo v krajinakh Centraljnoji i Skhidnoji Jevropy) (1997 r.)*. Retrieved from http://www.un.org/eu/documents/decl_conv/declarations/sofiadecl.shtml (data zvernennja: 12.12.2024).
17. Konvencija pro okhoronu ta zaokhochennja rozmajittja form kuljturnogho samovyrazhennja: mizhnar. dok. vid 20.10.2005 / JuNESKO. *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2010, 55, St. 1897 (data zvernennja: 12.12.2024).
18. *Pytannja, jaki stosujutsja informaciji. Informacija na sluzhbi ljudstva* : Rezolucija 70/93 Gheneraljnoji Asambleji OON (09.12. 2015 r.). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/417/35/PDF/N1541735> (data zvernennja: 03.12.2024).
19. *Pobudova informacijnogho suspiljstva – ghlobaljne zavdannja u novomu tysjacholitti* : Deklaracija pryncypiv (OON, 12.12.2003). Retrieved from <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp> (data zvernennja: 14.12.2024).
20. Pro informaciju : Zakon Ukrainy vid 01.12.1992 № 2657-XII. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 1992, 48, St. 650.
21. Politanskyj, V. (2017). Ponjattja informacijnogho suspiljstva: teoretyko-pravovyj pidkhid. *Visnyk Nacionaljnoji akademiji pravovykh nauk Ukrainy*, 1 (88), 77–86. Retrieved from https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-77-86.pdf.

22. *Konstytucja Ukrainy vid 28 chervnja 1996 roku p. (z nastupnymy zminamy)*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80№Text>.

INFORMATION FREEDOM AS A BASIC CATEGORY IN THE CONCEPT OF HUMAN INFORMATION RIGHTS: CHARACTERISTICS OF LEGAL CONTENT

Andrii Radchenko

*Lviv State University of Internal Affairs,
26, Horodotska Str., Lviv, Ukraine, 79008,
e-mail: andrii_radchenko@ukr.net
ORCID ID: 0009-0007-7300-7472*

The article defines the content of human information freedom as a complex and synthetic category in the concept of human information rights which adequately reflects the anthroposocial purpose of this freedom.

Based on the analysis of the latest Ukrainian general theoretical studies, the author examines the peculiarities of establishing systemic links between the general theory of human rights and theories of information law and information relations as a philosophical and ideological problem. It is noted that the key to determining certain capabilities as 'natural' may be considered not so much their divine nature as the necessary connection between them and the preservation and development of man and society under certain historical conditions. Given that both morality ('natural law') and legal law (positive law) are aimed at protecting freedom of expression, despite their nature and despite a person's belief in the reliability of the facts reported. It is proved that it is not justified to narrow the essence of the concept of 'views' by assumptions alone. The author emphasises the importance of distinguishing between information as factual statements, on the one hand, and views and beliefs as special information, on the other. The author formulates a definition of the concept of 'information freedom', the content of which is the inherent existential opportunities to freely collect, store, use, transmit, disseminate information, and freely express one's perception and understanding of facts and attitude towards them.

The author presents the positions of the Constitutional Court of Ukraine and leading national scholars, and highlights the provisions of the UN General Assembly resolutions and UNESCO acts. On their basis, it is concluded that in defining the concept of 'freedom of expression', one should take into account the factual and axiological components of information. It is emphasised that in the information discourse, such freedom contains a component of information freedom, and its essence is now accurately covered in international documents and national legislation. In particular, the Constitution of Ukraine provides for the right to freely collect, store, use and disseminate information.

Keywords: information, information society, information rights, information freedom, facts, opinions, freedom of expression.

*Стаття: надійшла до редакції 10.04.2025
прийнята до друку 22.05.2025*